

Huomioita vierasperäisten sanojen ääntämisestä ja kirjoittamisesta

Se kirjavuus, joka aikaisemmin oli vallalla vierasperäisten sanojen asussa esim. sanomalehdissä, on viime aikoina paljon vähentynyt. Näyttää siltä, että ainakin huolelliset kirjoittajat pyrkivät noudattamaan niitä sääntöjä, jotka

sisältyvät esim. koulukielioppeihin. (Ne olisi tosin aikoinaan voitu tehdä hiukan yksinkertaisemmat, menemättä kompromissiin vokaalien kvantiteetin suhteen, toisin sanoen lainkaan poikkeamatta vanhasta ruotsalaisperäisestä ääntämis-

tavastamme, mutta sääntöjen vaikeiksi sanominen on vahvaa lioittelua.) Suomalainen itsepäisyys tekee ymmärrettäväksi, että on ohjeista välittämättömiä, vieläpä niitä vastustaviakin, mutta sellainen eriskummallisuus kuulunee jo menneisyyteen, että jollakin oppikirjan tekijällä tai sanomalehden toimituksella on oma yksityinen kantansa vierasperäisten sanojen kirjoittamisessa. Tarvittaisiin vain enemmän vakiinnuttamisen harastusta kynänkävittäjien ja äidinkielen opettajien taholla, samoin entistä tehokkaampaa julkista ohjausta, niin päästäisiin pian tässäkin kielenkäyttöasiassa tasolle, jota sivistyskieleltä on vaadittava. Ohjeista poikkeavaa ääntämistä ja kirjoittamista esiintyy tällä alalla yhä edelleen liian paljon.

Vierasperäisten sanojen oikeinkirjoituksessa ei saavuteta täyttä yhdenmukaisuutta, ennen kuin ääntämys saadaan vakiintumaan. Tämä asia vaatisi erikoista huomiota. Radiossa, näyttämöllä ja muualla julkisuudessa esiintyvien henkilöiden pitäisi olla hyvänä esimerkkinä. Usein heidän ääntämisensä kuitenkin johtaa sääntöjen vastaiseen kirjoitusasuun. Vakiintumista vastaan toimii näin varsinkin radio, jonka kuuluttajat, uutisten lukijat ynnä muut esiintyjät ääntävät esim. *komiteea* (pro *komitea*), *biologia* (*biologia*), *demokratia*, *epidemiä*, *fysiologia*, *sinfonia*. Ei ole syytä ihmetellä, että yleisen tavan mukaan sanotaan *aladoobi*, *invalidi*, *katastroofi*, *fysiologi*, samoin *monopoli*, *agronomi*, *hormoni*, *juniori*, vaikka ohjeiden mukaisesti kirjoituksessa olisikin lyhyt vokaali *b:n*, *d:n*, *g:n*, *f:n* edellä sekä *-oli*, *-omi*, *-oni*, *-ori*-lopuissa. Mutta on valitettavaa, että radiossakin voi kuulla viime aikoina jonkin verran käytäntöön pääsystä uutta, hämmentävää vokaalien ääntämistapaa: *fysiologia*, *epideemia*, *demokraattia* (*demokratia*), *sympaattia*, *sinfonia*. Aivan yleisesti kahdennetaan konsonantit *k*, *p*, *t*, *s* Suomen ruotsin mukaan,

niin että kuulijain mieleen jää tällaisia sanakuvia: *kaakkaa* (*kaakao*), *komposiitio* (*kompositio*), *temperamenti* (*temperamentti*), *interventio* (*interventio*), *oppositio* (*oppositio*), *televiissio* (*televisio*), *traditio* (*traditio*), *verssio*. Tällöin tekee suorastaan ilahduttavan vaikutuksen, kun pienoisparlamentin istunnossa joku maaseudulta kotoisin oleva kansanedustaja, sivistyneistön ääntämistapaa matkimatta sanoo: »*Inflaatio* olisi pysäytettävä» (ei siis *inflaatio*), tai kun kuulee kansanmiehen sanovan *alkoholi*, vaikka esim. lääkäri radiossa puhuu *alkkohoolista* tai *tuberkkuloosista*. Poikkeuksellisesti voi joskus panna merkille radion kuuluttajan sanovan kirjoitusasun mukaisesti *Baltia* ja uutisten lukijan ääntävän samoin suositeltavasti *konvertoida* (kahdentamatta *t:tä*).

Edellä on mainittu esimerkkejä ääntämistyyppistä, jossa on poikettu jo vakiintumassa olevasta ääntämyksestä. Vielä on syytä huomauttaa eräistä yksityisistä sanoista, joissa ei pitäisi quieta movere: *Aafrikka* (*Afrikka*), *Iislanti* (*Islanti*), *Iisrael* (*Israel*), *maarsalkka* (*marsalkka*). Varsinkin Suomen Tietotoimiston uutisten lukijat levittävät tällaista ruotsinmukaista ääntämystä.

Yleisradion olisi huolehdittava siitä, että nk. sitaattien ääntäminen varsinkin kuuluttajilla ja uutisten lukijoilla on mallikelpoista. Usein kuulee luettavan väärin vieraita paikannimiä, samoin musiikkitermejä ja latinan sanoja, esim. *kapritšio* pro *kapritšo* (*capriccio*), *adaadžio* pro *adaadžo* (*adagio*), *ooppus* pro *opus*, *Eroikka* pro *Erooika* (*Eroica*). *Doomus Academica* pro *Domus A*. Olisi kuitenkin muistettava, että on nimiä, jotka tuttuutensa vuoksi äännetään suomalaisesti, esim. *Napoli*, *Njuujork* (*New York*), *Odessa*, *Darwin*, *Schiller*, *Napoleon*, *Tolstoi* eikä *Naapoli*, *Njuujoók*, *Adjéssa*, *Daauin*, *Štlar*, *Napoléö*, *Talstoi*. Vieraan kielen mukaista ääntämystä ei pitäisi sekoittaa suomalaistettuun ni-

meen tai sanaan: *Proissi* tai *Pröissi* (*Preussi*), *fräågi* (*frangi*). Sivistyneistökin saattaa vielä aiheettomasti ääntää ruotsin mukaisesti *Aleksandriia* (*Aleksandria*) *Pilaattus* (*Pilatus*), *Uuberon* (*Oberon*), *modärni*, *mudisti*, *laudatuuri* (*laudatur*), *koleega* (*kollega*), *šamppanja* (*samppanja*), *šveitsiläinen*, *joriini* (*georgiini*), *tamppuuni* (*tamponi*).

Jos niin kutsuttujen erikoislainojen ollessa kysymyksessä pyrittäisiin konsonanttienkin ääntämisessä seuraamaan kirjoitusta, siihen tapaan kuin edellä on viitattu, saataisiin oikeinkirjoitus helpommin vakiintumaan. M. Airilan luettelossa (Vierasperäiset sanat) on esim. *kantoni*, jonka yksinäis-*t* perustuu siihen, että sana ei ole yleislaina niin kuin *kanttori*, *konttori* ym., jotka ovat saaneet kaksois-*t*:nsä Suomen ruotsista. Eräessä sanomalehtikirjoituksessa sanasta esiintyi kolme asua: *kanttoni*, *kantooni*, *kantoni*. Seuraavanlaiset hylättävät kirjoitustavat kuvastavat yleistä ääntämystä: *kveekkari*, *komponentti* (vrt. yleislainaa *komppania*), *alttaani* (vrt. *alttari*), *portaali*, *parlamentaarinen*, *reettori*, vieläpä *laikkus*, *sirkkus*, *fraassi*. Vokaalien kvantiteetin merkitsemisessä jatkuu myös kirjavuus, niin kauan kuin esim. oppikouluissa ei ohjata huolelliseen ääntämiseen. Vallitsevan ääntämisen vuoksi yleisesti kirjoitetaan vielä vastoin edellä mainittuja ohjeita esim. *mikroobi*, *ballaadi*, *Esplanaadi*, *pedagoogi*, *strateeginen*, *hieroglyyfi*, *agronoomi*, *barylooni*, *inflatoorinen*, *alkoovi* (tätä tyyppissään yksinäistä sanaa voitaisiin ehkä pitää yleislainana ja siis kahdella *o*:lla kirjoitettavana, vrt. esim. *pistooli*, *postiljooni*).

Horjuvaan oikeinkirjoitukseen voi myös olla syynä pelkkä huolimattomuus, esim. kun samassa lehtiutisessa esiintyvät kirjoitusasut *heroini* ja *morfiini*.

Yliä esimerkkejä eräiden tavallisten sanojen asun kirjavuudesta. *Kemikaalin* rinnalla on tarpeettomasti *kemikali*, *kemikatio*, *kemikaalio* ja *kemikaaliat* (mon.).

Olen merkinyt sanomalehdistä samaa tarkoittavat sanat *auktoritaarinen*, *autoritaarinen* ja *autoritäärinen*; keskimmäinen olisi suositeltava, samoin kuin *totalitaarinen* (kumpakaan ei ole Airilan luettelossa eikä Isossa tietosanakirjassa). *-ääri*-tyyppi pyrkii yleensäkin vieraiden kielten vaikutuksesta liiaksi käytäntöön *-aari*-lopun asemesta, jota olisi syytä enemmän suosia, esim. *proletääri* (Cannelinin ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassakin), *elementäärinen*, *rudimentäärinen*. Tyypit kaipaisivat vielä tarkistusta ja rajankäyntiä. Samaa on sanottava *-elli* ja *-aalinen* -loppuisista adjektiiveista, joita esiintyy rinnan. Ohjelutetelon mukaan sanottakoon kuitenkin mieluummin *funktionaalinen*, *intellektuaalinen*, *konstitutionaalinen*, *sensatioaalinen*, *traditionaalinen*, *visuaalinen* kuin *funktionelli*, *intellektuelli* jne. Ehdottomasti hylättäviä ovat sellaiset tekeleet kuin *funktionellinen*, *kulturellinen*, *intellektuali* (»intellektualeja etuja» oli eräessä sanomalehdessä). Joskus voidaan luontevasti liittää johdin suomalaisasuiseen kantasanaan: *kulttuurinen*. Saman periaatteen mukaan voi *-isuus* -loppu monesti korvata *-iteetti* ja toisinaan *-ismi* -lopun: *produktiviiteetti* — *produktiivisuus* (vrt. *produktiivinen*), *relatiiviteetti* — *relatiivisuus*, *konservatismi* — *konservatiivisuus*; *herrnhutismi* — *herrnhutilaisuus*. Kuitenkin on huomattava hyvin usein esiintyvä merkityksen ero: *absolutismi* — *absoluuttisuus*, *positivismi* — *positiivisuus* jne.

Niin kutsuttu »kikerointi» on aiheuttanut vierasperäisten sanojen asuja, joista olisi ehdottomasti päästävä. Seuraavissa sanoissa esim. pitäisi olla *k:n* sijalla *s*: *apperkeptio*, *assokiaatio*, *koefiikienti*. *Diskiipliini* on oleva *dišipliini* tai mieluummin *disiipliini*.

Vieraiden kielten oikeinkirjoituksen vaikutuksesta näkee meillä toisinaan vierasperäisissä sanoissa kirjaimia, jotka olisi vaihdettava suomen kielen kirjoi-

tuksessa käytettäviin. Niinpä merkitään *ks*:ää *x*:llä: *expertti*, *expansio*, *extensiivinen*, *ortodoxinen*, *oxygenoli*, *saxofoni*, käytetään *c*:tä *s*:n tai *k*:n asemesta: *encyklopedistit* (historian oppikirjassa), *fenacetini* (vieläpä *phenacetini*), *penicilliini*, *novocaini* (*novokaiini*), *glyceriini*. Apoteekkikielissä tällainen seka-ortografia on yleistä, samoin aiheeton sitaattiasun säilyttäminen: *cortisone pro kortisoni*. Vaikka *plastikki* on jo hyvin tuttua ainetta, kirjoittavat useimmat vielä *plastic* tai *plastik*. Vierasta kirjoitus- ja ääntämisasiaa kuvastavat edelleen esim. *schizofrenia*, joka lääkärien oikeinkirjoituksessa vasta vähitellen on muuttunut *skitsofreniaksi*, *ischias* tai *ishias* pro *iskias*, samoin sellaiset englantilaisittain kirjoitetut Itä-Asian paikannimet kuin *Fuchow* (*Futschou*), *Yokohama*. Venäläisiä nimiä kirjoitetaan kömpelösti milloin ruotsalaiseen, milloin saksalaiseen, milloin ranskalaiseen tapaan: *Puschkin* (*Puškin*), *Tschaikowski* (*Tšaikovski*), *Kouznetzowa* (*Kuznetsova*). Kreikkalaiset sitaatti-ilmaukset ovat usein latinan mukaisessa asussa, esim. *Charybdis*, *Hector*, *Psyche*, *Styx*, *Xenophon*, vieläpä käännöksissä vääntyneet muodottomiksi, kun suomentaja ei ole nimiä tuntenut: *Alkäös* (*Alkaios*), *Hesiod* (*Hesiodos*), *Krösus* (*Kroisos*), *Phedra* (*Faidra*). Kreikan *φ* (*fii*)-kirjaimen vastineena käytetään milloin *ph*:ta, milloin *f*:ää, esim. *Sappho*, *Sisyphos*, *Afrodite*, *Efialtes*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielivaliokunta päätti kuitenkin jo v. 1929, että tänä vastineena on suomessa oleva *f* eikä *ph* mm. siitä syystä, että *fii* on kreikan kielessäkin ainakin jo neljännellä vuosisadalla jKr. äännetty *f*:ksi.

Tässä yhteydessä sopinee huomauttaa, että historianopettajien olisi syytä luopua vaatimasta sellaista muinaiskreikkalaisten nimien liian tarkkaa ääntämistä, johon Mantereen-Sarvan oppikirja ohjaa ja jota ei missään muualla noudateta: *Boiōtī'a*, *Diō'nysos* jne. Mm.

tällaisen liiallisuuteen menemisen johdosta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielivaliokunta v. 1946 antoi ohjeen: »Vieraiden sanojen ja nimien ääntämisessä olisi tehtävä myönnytyksiä meikäläiselle fonetiikalle, — ei pitäisi antaa tarpeettoman tarkkoja ääntämisohteja.»

Meikäläinen kielenhuolto on kohdistanut vierasperäiseen sanastoon ehkä enemmän ohjaavaa normitusta kuin kotoiseen, ja kielenkäyttäjät ovat alistuneet varsin radikaaliseenkin puuttumiseen kielen vapaaseen kehitykseen, tosin eivät aina nopeasti. Sen jälkeen kun Adolf V. Streng oli v:n 1905 Virittäjässä (»Muutamia rohkeita ehdotuksia kysymyksessä muukalaisten sanain mukauttamisesta suomen kieleen») ehdottanut, että ruvettaisiin käyttämään sellaisia latinan mukaisia muotoja kuin *agitaatio*, *demonstraatio*, nämä vähitellen, tosin lopullisesti vasta 1920 -luvulla, yleistyivät. Nykyään tuntuu oudolta, että Isossa tietosanakirjassa *-tio*, *-io*-loppuisten hakusanojen jäljessä lisäksi esiintyy aikaisempi asu (*-tsioni*, *-ioni*): **Absorptio** l. a b s o r p t s i o n i jne. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran lisätyn kielitieteellisen valiokunnan 17. X. 1928 pidetyssä kokouksessa, jossa tätä kantaa tietosanakirjalle suositeltiin, oli vähemmistö, 3 jäsentä 8:sta, vielä sitä mieltä, että vanha asu olisi asetettava etusijalle.) Nykyään ei kukaan kirjoittane esim. *inflatsioni*, joskin *inflatsio* -ääntämystä voi kuulla esim. poliittisten johtohenkilöiden käyttävän. Jo vähän aikaisemmin vaihtui verbien *-eerata*-loppu *-oida*-loppuun (Isossa tietosanakirjassa on vielä äskeisen laatuinen rinnakkaisuus: **Absolvoida** l. a b s o l v e e r a t a). Paraikaa on käynnissä *-llinen*-loppuisten vierasperäisten adjektiivien lyheneminen: *graafillinen* — *graafinen*, *kroonillinen* — *krooninen*. Hyvin tavallisissa sanoissa tämä työstäminen vielä tuntuu oudolta, esim. *koominen*, *lyyrinen*, *traaginen*, mutta näyttää siltä, että

uudistus tapahtuu vähitellen kautta linjan. Nykyään on ikävää kirjavuutta, voipa esiintyä kolmekin rinnakkaisuutta: *psyykillinen, psyykinen, psyykkinen*. Viimeinen on asetettava *psyykisen* edelle, vrt. *staattinen, trooppinen, spesifikkinen, filantrooppinen, poliittinen*. Yhdenmukaisesti olisi siis myös oleva *eepinen, eettinen*.

Eräiden normien noudattaminen olisi myös tarpeen vierasperäisiä *-eerata*-loppuisia verbejä suomalaisettaessa. Koska suomen kielessä ei ole sellaisia *-oida*-verbejä, joissa tämä loppu esiintyisi ensimmäisen tavun jäljessä, ei pitäisi istuttaa kieleen sellaisia muodostelmia kuin *kastroida, palpoida*. Olisi siis jätettävä *-eerata*-loppuisiksi sellaiset verbit kuin *blokeerata, doneerata, doseerata, drapeerata, dreneerata, dreseerata, dupeerata, flankeerata, noteerata, parleerata, plombeerata* (tai *plombittaa*), *punkteerata, riskeerata, senteerata, siteerata, sondeerata, viseerata, voteerata*. *-oida*-lopun edellä pitää olla heikko aste, ei siis *emittoida, boikottoida, kalmettoida, konserttoida*; vrt. *liehakoida, otsikoida, sineitöidä*. *-soida*-loppuisina voivat esiintyä vain sellaiset verbit, joissa ruotsin kielessä on *-sera*-loppu; hylättäviä muodostelmia ovat siis *bolševistisoida* ja *intensiivisoida* pro *bolševisoida* ja *intensiivoida* tai *intensiivistää*. Adjektiiveista *bolševistinen* ja *intensiivinen* ei mitenkään voida muodostaa johdannaisia *bolševistisoida* ja *intensiivisoida*, sen paremmin kuin suomalaisista adjektiiveista *entinen* ja *teollinen* verbejä *entisöidä* ja *teollisoida* pro *entistää* ja *teollistaa*. (Eräässä sanomalehti-ilmoituksessa puhuttiin äskettäin myös »päivittäisestä uutisoinnista suomen kielellä», mikä on oikeaa Hölmölan kieltä.)

Nykyään voi tavata milloin minkilaisia omatekoisia vierasperäisiä sanatekeleitä, esim. *huilisti* (= huilunsoittaja; vieras johdin liitetty suomalaiseseen saanaan), *koseristi* (= *kosööri*, pakinoitsija),

reaktionalismi (= *reaktionäärisyys*), *aarialaisuus* (= *arjalaisuus*), *organisatiointi* (= *organisointi*), *bakkattaret* (= *bakkantit*), (ulkonainen) *apparaatio* (= *apparitio*; nähtävästi tämän sanan ja *aparaatti*-sanana synnyttämä sekamuodostuma). *Poliitikko*-sanana asemesta esiintyy nykyään usein virheellinen asu *politiikko*; sitä kuulee esim. eduskuntakeskusteluissa ja näkee jo sanomalehdissäkin. *Miljardi* pyrkii saamaan liian kansanomaisen asun *miljartti*.

Kuinka huomattavasti vierasperäisten sanojen oikeinkirjoitus on vakiintunut, siitä saa hyvän käsityksen, kun selailee jotakin teosta, joka ei ole tässä suhteessa ajan tasalla. Sellainen on esim. muutoin huolellisesti toimitettu Edwin Hagforsin Ranskalais-suomalainen sanakirja, jonka ensimmäinen painos on julkaistu v. 1914. Vaikka 1936 ilmestynyttä toista painosta on korjattu, ei ole kajottu vierasperäisten sanojen asuun, joka on alun perin ollut oudoksuttava ja osittain kirjava. Luettelen aakkosjärjestyksessä joukon huonoasuisia nimiä ja niiden johdannaisia: *Abyssinia, afrikalainen* (mutta *Afrikka*), *Atena* (s. 1096 *Athenassa*), *Australilainen, Berliini, Böhmi, Byzantium, Cham* (= *Ham*), *Franki(lainen), Gooti(lainen)* (mutta *Länsigootti*), *Iran, Kambodja* (*Kambodša*), *Kaschmir, Kirgisi, Klio* (*Kleio*, lat. *Clio*), *Klytemnestra* (*Klytaimnestra*, lat. *Clytemnestra*), *Konstantinopel, Korintho* (*Korintti*), *Marta, Mähriäinen, Normandie, Olymppo* (*Olympos*), *Padua* (*Padova*), *Peeking, Pheidias, Phoinikia* (mutta esim. *Filoktetes*), *Püsa, Plaato, Plinius, Preussiläinen, Reinvirta* (s. 1103 *Rheinin* länsipuolinen). *Ripuari-frangit, rhätoromanilainen* (*retoromaaninen*), *Sachsen, Schweiz* (s. 1088 *Sweitsi*), *Skyyttiläinen* (*skyyttalainen*), *Tshekkiläinen, Tshekkoslovakia, Troia, Xenofon* (*Ksenofon*).

Jos tällaisen luettelon tarkastelija ei tunne vierasperäisten sanojen oikeinkir-

joituksia koskevia ohjeita, hän voi pitää koko tätä oikeinkirjoitusasiaa vaikeana ja monimutkaisena. Mutta oppikoulun lukioasteella asianomaiset säännöt opitaan yhdessä tunnissa, ja vähäinen har-

joittelu varmistaa niiden sovellutuksen. Ikävä kyllä tämä tärkeä oikeinkirjoitusopin osa usein laiminlyödään samoin kuin vierasperäisten sanojen muukin tarkastelu.

E. A. SAARIMAA